

010.069

125569

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

XXXI.

Hungarica

Antiqua

XXXI.

ESTERHÁZY PÁL

**AZ BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA SZOMBATJA,
AZAZ MINDEN SZOMBAT NAPOKRA VALÓ
ÁÉTATOSSÁGOK**

NAGYSZOMBAT, 1691

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

BALASSI KIADÓ
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

1995

010.020

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5708 SOUTH CAMPUS DRIVE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5708 SOUTH CAMPUS DRIVE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

010.069

12569

BIBLIOTECA HUNGARICA ANTICA

Bibliotheca

AZ BOLDOGSÁGOS SZÜZ MÁRIA SZOMB.

Hungarica

AZAZ MINDEN SZOMBAT NAPOKRA VALÓ

Antiqua

ÁÉTATÓSSÁGOK

XXXI

XXXI.

NAGYSZOMBAT, 1691

ESTERHÁZY PÁL

SZŐRNYI LÁNYRÓZS

AZ BOLDOGSÁGOS SZÜZ MÁRIA SZOMBATJA.

AZAZ MINDEN SZOMBAT NAPOKRA VALÓ

ÁÉTATÓSSÁGOK

NAGYSZOMBAT, 1691

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALMI TUDOMÁNYI INTÉZETE

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

ALAPÍTOTTA
VARJAS BÉLA
SZERKESZTI
KŐSZEGHY PÉTER

XXXI.

ESTERHÁZY PÁL

**AZ BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA SZOMBATJA,
AZAZ MINDEN SZOMBAT NAPOKRA VALÓ
ÁÉTATOSSÁGOK**

NAGYSZOMBAT, 1691

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE**

010.069

125569

ESTERHÁZY PÁL
KÖZNEVELÉSI TÁRSASÁG

AZ BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA SZOMBATJA, AZAZ MINDEN SZOMBAT NAPOKRA VALÓ ÁÉLATOSSÁGOK

NAGYSZOMBAT, 1691

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
tanulmánya

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 1995

M. TUD. AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
18 5238

010.069

A FAKSZIMILE SZÖVEGÉT KÖZZÉTESZI
KŐSZEGHY PÉTER

Megjelent az OKTK
„Kulturális hagyományaink feltárása,
nyilvántartása és kiadása”
kutatási főirány támogatásával

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 506 058 0

© Balassi Kiadó, 1995
© Szörényi László, 1995 (Tanulmány)

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár/19 sz.

3553 96

A Mária-tisztelettel kapcsolatos irodalmi munkásság Esterházy Pál harmadik írói korszakának fő vonulatát alkotja. Az első korszakba kell számítanunk ifjúkori magyar nyelvű verseit, a másodikba a kiadásra szánt, de végül kéziratban maradt latin *Mars Hungaricust*, végül az említett harmadikat az 1690-ben megjelentetett máriás atlasz nyitja meg (*Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti*).¹ Mint ahogyan e mű rézmetszetein Mária kegyképébe vagy kegyszobrába a kereten túl mindig belenyúlik az alulra metszett hercegi címer, ettől az egész Máriának szentelt korszaktól is elválaszthatatlan a herceg-nádornak saját családja eredetével és történetével kapcsolatos mecénási, szerkesztői, illetve szerzői tevékenysége. Igazat kell adnunk Galavics Gézának, aki összefüggést lát Esterházy Pál politikai törekvéseinek a kilencvenes évektől egyre inkább érzékelhető kudarca és a máriás-családi alkotásba való visszavonulás között.²

A *Szűz Mária szombatja* – a következőkben ezen a rövidített címen emlegetjük a művet – címlapja előtt is a hercegi kalappal és koronával ékesített családi, illetve egyéni címer látható (egyénivé teszi a szívpujzsra illesztett és a császári koronával fedett **L**, azaz Lipót császár névjele; ez idő tájt a császár ugyanis még nem terjesztette ki a cím viselhetőségét a nádor leszármazottaira is). Matthias Greischer udvari rézmetsző a hercegi korona mint sisakdísz és a tulajdonképpeni címer közé pálma- és babérágat illesztett, a dicsőség és a vértanúság jelképeit, hogy ezekre függeszthesse a címert koszorúként övező aranygyapjas rend szalagját. A címlap után, a harmadik számozatlan levélen található az *Ajánló levél*. A herceg ebben előbb a szombati ünnep eredetéről szól, megemlítvén, hogy a zsidó *sabbat* ünnepét a keresztény egyház Krisztus föltámadásának emlékére a rá következő napra, vasárnapra tette át, a szombatot „mindazonáltal az áétatos hívek” a Boldogságos Szűz tiszteletére is rendelték. Munkája célja tehát az, hogy a kegyes olvasót az egész esztendő ötvenkét szombatjára olyan olvasmánnyal lássa el, amelyben „üdvösséges emlékezetet és oktatást” nyújt neki. Külön kiemeli, hogy Szűz Mária esedezése által Isten

„szegény utólsó romlásban nyomorgó hazánkat is meg fogja vigasztalni, s híveit is az veszedelemtől méltóztatik megmenteni”, hiszen Mária nemcsak általában az egész kereszténységnek, hanem Magyarországnak különösen is örökös királynéja. A záróformulában újra olvasói kegyébe ajánlja munkáját, s kéri, hogy vele együtt könyörögjenek Máriához, illetve az ő közbenjárása révén Istenhez, hazánk és felebarátaink üdvéért; legvégül még egyszer utal Magyarország romlott helyzetére: „Hogy Istennek irgalmáságából az ő Szent Anyjának törökedése által juthasson édes Hazánk lakóival együtt régi virágzó állapotjára.”

A rövid ajánlás igen gazdag információkban. Benne van a szombat, azaz sabbat alapításával kapcsolatban nem csupán az emberiség Ádám utáni bűnbeesése, hanem Ábrahámnak és nemzetségének az eljövendő megváltás ígértét hordozó kiválasztott néppé avatása, majd – a szombat–vasárnap csere után – a szombati nap Mária tiszteletére történt szentelésével az a lehetőség is, hogy – lévén Mária a magyarok patrónája – a magyart mint egyféle kiválasztott népet Isten Mária segítségével vezesse ki a romlásból. Esterházy tehát a Mária-tiszteletet világméretű üdvtörténeti, illetve nemzeti üdvtörténeti perspektívába állítja. A reformáció óta ismert zsidó–magyar párhuzam és a herceg által élete végéig bálványozott Zrínyi Miklós hatása nyilvánvaló ebben a felfogásban.³

Megjegyzendő egyébként, hogy a szombat Máriának szentelése a X–XI. századtól látszik általános szokásnak; e korból olyan forrást is ismerünk (Micrologust), amely Nagy Károly koráig vezet vissza a szombati Mária-ünnep gyakorlatát.⁴ Ez időtől kezdve általánosnak kellett lennie, hiszen a következő századokban Mária anyjának, Szent Annának azért szentelik a keddet, mert a szombat és a többi hétköznapi már mind foglalt volt.⁵ Érdekes, hogy a szombat megünnepléséhez, éppen Mária tiszteletére hivatkozva, nem csupán különleges böjti előírások fűződtek (a teljes böjtot e napon az egyház általában üldözte), hanem helyenként munkaszünetet is követeltek: ezt például Kapisztrán Szent János szigorúan visszautasította és zsidózásnak minősítette.⁶

Az egyes fejezetek, vagyis az egyes szombatok felépítése Esterházy könyvében a következő: betűvel, majd római számmal kiírt sorszám; dőlt betűvel szedett cím, amely az illető szombatra vonatkozó kívánságot vagy előírást tartalmazza; számozás nélküli bevezető (ez csak ritkán marad el), amely kifejti és bibliai vagy más tekintélyi hivatkozással szentesíti a címben foglalt célkitűzést; továbbra is számozás nélkül felhozott példák, azaz exemplumok (néhány kivételtől eltekintve a forrásra való hivatkozással); végül a

példa értelmezése, illetve buzdítás. Az egész kötet utolsó szombatja, a boldog halálért való esengés és záróima szép ívet rajzol a világ teremtésétől, illetve a kiválasztottságtól a földi élet végéig és az örökkévalóság (a vasárnap) kezdetéig.

Sem az előszó, sem a szöveg további része nem tartalmaz utalást arra, hogy Esterházy ne valóságos szerző lenne, azaz hogy ne közvetlenül a megadott forrásokból dolgozott volna. Holott a látszat megtévesztő, ugyanis az összesen nyolcvanöt példát és harmincegy bibliai és tekintélyi hivatkozást, valamint buzdítást vagy imát tartalmazó könyv szerkezetében és példaanyagában legnagyobbreszt két latin nyelvű forrásra vezethető vissza. Az egyik Nádas János jezsuita *Annus Marianus* című könyve, amely Bécsben jelent meg 1648-ban,⁷ a másik pedig Joannes Maior belga jezsuita példázatgyűjteménykiadása, a *Magnum Speculum Exemplorum*, amely Douai-ban látott napvilágot 1614-ben.⁸

Nádas János életét és munkásságát Tüskés Gábor kéziratos doktori értekezése dolgozta fel.⁹ A hatalmas terjedelmű életműnek elég nagy részét alkotják azok a művek, amelyekben a szerző különböző naptári beosztásban csoportosította anyagát. Így például az *Annus Marianus* az év ötvenkét szombatjára ad olvasóinak és használóinak Mária tiszteletével kapcsolatos történeteket okulás és elmélkedés céljából. (A szombatok számozása folyamatos, de a negyedéveknek megfelelő négy részre – 1–13., 14–26., 27–39., illetve 40–52. szombat – bontja a könyv egészét.) Mivel a mű igen nehezen hozzáférhető, itt közöljük – magyar fordításban – az ötvenkét szombat címét, olvasóink így összevethetik az Esterházy-mű tartalomjegyzékével.

I. szombat [a továbbiakban a *szombat* szót nem jelöljük]: Szombatonként Mária révén adj hálát ISTENNEK azon kegyelmekért, amelyeket Mária révén kaptál tőle (1. l.). II: Szombatonként vizsgálj meg az elmúlt hetet (5. l.). III: Az előre elvégzett dolgok Anyjával alázatosan és összeszedett lélekkel ajánld fel a szombati napon könyörgésedet ISTENNEK, hogy a halálküzdelemben vigasztalást nyújtson (10. l.). IV: Szombaton azt tegyed, amit az Istenszülő, ha előtted szólana, megdicsérne benned (13. l.). V: Az egész héten át, amely a szombattal végződik, Szűz Máriához kell könyörögni az élet boldog bevégzéséért (16. l.). VI: Mindazon ájtatosságokat, amelyeket az Örök Szűz tiszteletére magad cselekszel vagy másokban elősegítesz, szombatonként műveld ki, finomítsd, élesítsd, vidd végbe (19. l.). VII: Különösen törekedj arra, hogy minden egyes szombaton valami engesztelést ajánlj föl a tisztítófűzben lévő lelkekért (22. l.). VIII: Készségesen a betegek szolgálatában, egy szombatot se

mulassz el anélkül, hogy az irgalmasság Atyjának Édesanyja által valamifajta irgalmassági cselekedetet ne ajánlanál fel a sínylődők javára (31. l.). IX: Ott-honodban szombatonként a tiéiddel együtt valamely különleges áhítatossági gyakorlattal hódolj a Szűz Istenszülő képmása előtt (35. l.). X: Törekedj arra, hogy a szombati húsevéstől, amely egyébként is szigorúan tilalmas, másokat is visszatarts (41. l.). XI: Szombaton – mint máskor is – igyekezz, hogy senkinek se légy terhére. A szombati bűjtöt szenteld ISTENNEK, az Istenszülő által. A kockajátékot és a rossz társaságot kerüld, mint a poklot (45. l.). XII: Az ISTEN Anyja születésének kedvéért Szent Annának, az ISTEN Anyja anyjának is hódolj valami különleges áhítatossággal (53. l.). XIII: Szombatonként ISTEN fegyvertárából Mária közbenjárása révén kölcsönözz erőt és fegyvert, életed védelmében az összes kísértés ellen (60. l.). XIV: Minden szombati napon különleges lelki összeszedettséggel végy részt a szentmisén; vagy ha pap vagy, el ne mulaszd a misemondást (65. l.). XV: Szombaton újítsd meg áhítatodat, mellyel az Oltáriszentségben rejtőző ISTENT, a Szűz Fiát imádog. Ha szentségi formában nem tudod magadhoz venni, legalább lélekben áldozd (ez mindig megtehető), valamint más módon is tiszteld a Legszentebb Szent-séget, és ajánld magad neki (70. l.). XVI: A világi foglalatosságokból valamit el kell hagyni, és ezt az időt szombatonként beosztó módon lelki foglalatosságoknak kell szentelni (81. l.). XVII: Hogyan kell szombatonként bűjtölni, ezt magad is tanul meg, másoknak pedig tanítsd meg (89. l.). XVIII: A Szűzek Királynőjének oltalma alatt védelmezd meg a neki legkedvesebb Tisztaságot (95. l.). XIX: A szombati bűjtöléshez ISTEN Anyjának köszöntésére csatold még sűrűn és áhítatosan elmondva az Angyali üdvözetet (99. l.). XX: Ha szombatonként mindig adsz valamicske alamizsnát a szegényeknek, azzal magadat készíted föl a boldog örökkévalóságra (103. l.). XXI: A szombati bűjt-höz csatold a Boldogságos Szűz officiumát is, és helyezd magad teljes egészében Mária oltalma alá, hogy senki el ne csábíthasson tőle, hanem ő vezethessen téged kézen fogva az örökkévalóság gyönyörűségébe (106. l.). XXII: Mária tiszteletének szolgálatában még a legkisebb dolgokat is szívesen és szorgosan tegyed, s szenteld neki erődöt, tehetségedet és minden buzgalmat (112. l.). XXIII: A Boldogságos Szűz szombatonként szívesen osztogat jótéteményeket. Hogy ezekre felkészülhess, bocsáss meg ellenségeidnek. Tüzes buzgósággal járj el a Máriát illető áhítatosságokban (115. l.). XXIV: Sokan tisztelik az Istenszülőt valamilyen fájdalommal járó testi sanyargatással. Gondoskodj arról, hogy legalább lélekben kész legyél vállalkozni kényes tested ellen ilyen merész dologra (122. l.). XXV: Mindenfajta foglalatosságodat sza-

kítsd félbe a Boldogságos Szűzhöz intézett rövid fohászkodásokkal. Mindazt, amit egész héten tettél, helyezd a Szűz ölébe, ha többre nincs időd, legalább egy Údvözlégy elimádkozása közben (126. l.). XXVI: Bármely fájdalmat szenvedsz, egyesítsd a szenvedő JÉZUS és a vele együtt-szenvedő Mária fájdalmaival; a mostaniakat és azon fájdalmakat is, amelyeket majd halálad óráján szenvedsz, hogy halálad is használjon neked az életre, egyesülvén JÉZUS és Mária és minden Szentek halálával (130. l.). XXVII: Gyakran könyörögj Máriához, hogy életed utolsó napja és órája boldog legyen (133. l.). XXVIII: Ahogyan csak bírod, próbáld meg másokban is elültetni ISTEN Anyjának szeretetét (136. l.). XXIX: Szombatoként zarándok módjára látogasd meg a Boldogságos Szűz templomát, ez szokása volt és maradt sok Mária-tisztelőnek (139. l.). XXX: Máriáról való beszélgetéseket is csatolj a szombati böjthöz (145. l.). XXXI: A szombati böjtöt is ajánld föl a boldog halálküzdelmért. Könyörögj a szentekhez, hogy ajánljanak téged ISTENNEK és Isten Anyjának, s ne hagyjanak eltunyulni (147. l.). XXXII: A lehető legnagyobb mértékben légy híve Mária Rózsafüzérének, az őt ábrázoló képnek és a neki szentelt szertartásnak (150. l.). XXXIII: Feltett szándékaidban és jó kezdeményezéseidben gyémántkemény szilárdsággal igyekezz kitartani mindig (153. l.). XXXIV: Igen kedves a Szűzanya előtt, ha szombatodat összekötöd a hatodik hétköznappal, vagyis azzal, amelyik Krisztus keresztre feszítésének van szentelve (157. l.). XXXV: Ha tolladdal, ha nyelveddel, ha lánglelkeddel tehetsz valamit, akkor olvasván, írván, beszélgetvén a Boldogságos Szűzről válassz valami tárgyat (162. l.). XXXVI: Imádkozz magadért, aki haldokolni fogsz, és más haldoklókért, hogy boldogan jussanak el a rövid Tisztítóűzbe (165. l.). XXXVII: Legelőször önmagadat, azután minden vagyonodat, házat, mindenedet szenteld ISTENNEK a Boldogságos Istenszülő által (168. l.). XXXVIII: Légy nagylelkű ISTEN iránt. Óvakodj, nehogy a legkisebb mértékben is megsérted. A bűnbánat szentségében úgy mosd meg szívedet, mintha ma meghalnál (174. l.). XXXIX: A Boldogságos Szűz officiumát, Szent Kázmér Himnuszát vagy más különleges imádságokat mondj el szombati napon (179. l.). XL: Ahol szombati litániák vagy oktatások vannak, azokra állhatatosan el kell járni (181. l.). XLI: Akár szombati, akár másfajta kegyességi gyakorlatokba fogtál, úgy viselkedj, hogy elvégzésükben nemcsak ne lankadj, hanem még gyarapítsd is őket okosan (187. l.). XLII: Cselekedj utánzásra méltó dolgokat, és te is utánozd azokat, amelyek érdemesek az utánzásra. Példáddal másokat is vezess ISTENHEZ (190. l.). XLIII: A Szűzanya tiszteletére hallgass misét szombati napon, mind a magad, mind minden haldokló halálküzdelméért

(194. l.). XLIV: Szombati vezeklő öv (196. l.). XLV: A zsenge ifjúságot edzeni kell, hogy hozzászokják valamilyen önmegtartóztatáshoz szombati napon. Mondjad, hogy a boldog meghalásra ez különös oltalom (198. l.). XLVI: Imádd minden szombaton a Mária szüzi ölében rejtőző JÉZUSKÁT gyengéd áhítatossággal (202. l.). XLVII: Kiváltképp törekedjél arra, hogy ISTEN hatékonyá, elszántá, állhatatossá és tüzessé tegye akarodat, és megőrizzen téged a lélek örök hevében, miután kiragadott a süppedés mocsarából, mindezt pedig Mária révén, aki a legnagyobb szeretettel viseltetik az ISTEN útján iparkodó fiai iránt (210. l.). XLVIII: Az Istenszülő közbenjárása révén külön kérd ISTENTŐL, hogy elmédet itassa át az örökkévalóság magasztos elveivel és hősies gondolatokkal (215. l.). XLIX: Szombaton egyesek tartózkodnak mindenféle tápláléktól, mások annyival többet engednek meg szellemüknek, amennyivel kevesebbet engednek kedvüknek (218. l.). L: Bármi szent dologba fogsz, akármi légyen is az, ISTEN Anyja tanácsát kérjed és az ő segítségét hívjad; adj hálát (222. l.). LI: Elmélkedj szombatonként a Loretói Litánia azon négy híres, az év folyamára elosztott antifónáján: Alma, Salve, Ave, Regina Coeli, akár mondják a templomban, akár nem; te légy saját magadnak templom (230. l.). LII: Azaz utolsó. Valamifajta állandó megemlékezéssel mozdítsd elő a Boldogságos Szűz tiszteletét a saját magad és más haldoklók haláláért (237. l.).

Nádasi fejezetei nem úgy épülnek fel, mint Esterházyéi. Mindenfajta bevezetés nélkül hozza az exemplumokat, a biztatásokat vagy magyarázatokat pedig az exemplumok közé helyezi el. Példaként elemezzük mindjárt az első szombatot, amely Esterházynál a Genesisből vett, a Teremtés első napját felidéző részlettel kezdődik, majd két példa következik (Spinellus és Damiáni Szent Péter), ezután egy adhortáció Aranyszájú Szent Jánosnak a Teremtés könyvéről tartott egyik szentbeszédéből, végül ismét egy példa Vincentius Beluacensis (más néven Bellovacensis, azaz franciául Vincent de Beauvais) művéből. Nádasinál ez így fest: a Spinellus- és Damianus-példa; közéjük ékelve egy szerzői kommentár arról, hogy nincs egyetemesebb és szebb az Istennek való hálaadásnál; Mária a kegyelmek anyja, tehát a hálaadás a kegyelem bőven termő kertje. Ezek után következik az Aranyszájú Szent János-idezet, majd pedig egy rabbinikus forrásra – egy meg nem nevezett öreg rabbinak a sabbat babonás kultuszát érintő tréfájára – tett utalás: eszerint – mondta a rabbi – *aki a szombatnak sokat ad kölcsön, annak a szombat sokat fizet vissza*. Nádasi úgy magyarázza, hogy Isten négyszeresen fizet vissza annak, aki a szombatot megtiszteli.

Még mindig ennél a fejezetnél maradva, nem csupán azt láthatjuk, hogy Esterházy forráshivatkozásai másodlagosak, mert hiszen Nádasi hivatkozásait veszi át, hanem azt is, hogy a fordításban helyenként téved. Tudniillik a *Nivernensis névű áetatos keresztyén* a latinban *Nivernensis ille [...] clericus*, azaz Nivernais-be, ezen egykori grófságba (a mai Nièvre megye Franciaországban) való klerikus. Ami a rabbinikus hivatkozást helyettesíti, az nem egyéb, mint egy rész Vincentius nagy *Speculum Historialéjának* abból a fejezetéből, amely Barlám és Jozafát történetét meséli el (a XV. könyv 1–64. fejezete).¹⁰ E fejezet címe Vincentiusnál: történet arról, aki a nemes menyasszonyt megvetve egy szegény leányzót vett feleségül. Az eredeti történetben – amelyet Esterházy rövidítve ad vissza – nem esik ugyan szó Szűz Máriáról, ám ezen szerzőnk úgy segített, hogy betoldotta Mária nevét azon részbe, amikor az ifjú találkozik a szegény ember lányával, aki fonás közben szüntelenül imádkozik. Az eredetiben – magyarra fordítva – ezt olvassuk: *Sétálás közben pedig betért egy szegény öregember házába, hogy a nyári hőség miatt kissé lepihenjen. Akkor a vénember szűz leánya, aki egyszülött gyermeke volt atyjának, az ajtó előtt ülve, miközben kezével foglalatoskodott, ajkával Istent dicsérte egyfolytában szíve mélyéből hálát adván neki. A kézi munkából Esterházynál fonás lett, Isten után pedig beillesztette Szűz Mária nevét.*

A nyolcvanöt Esterházy-féle exemplumból huszonkilenc származik Nádasitól, vagyis 34%. Eloszlásuk a következő: Esterházy (a továbbiakban: E) I. szombat = Nádasai (a továbbiakban: N): két példázat, egy adhortáció. E II ≠ N II. E III = N III-ből 1 példázat, vagyis a Kempis Tamásból vett exemplum. Itt azonban súlyos félrefordítás vagy szándékos átalakítás is észlelhető, Esterházy ugyanis a Cheteliusnak nevezett férfiúról azt állítja, hogy szakács volt, mégpedig egy kereskedő szakácsa, Nádasai szövegében, illetve a Kempis-féle eredetiben viszont világos, hogy Joannes Cacabus – népnyelven Ketel, Florentius apát egyik híres tanítványa – eredetileg kereskedő volt, s csak amikor megtért és szerzetbe állt, lett belőle kolostori szakács.¹¹ A haldoklási jelenetben Esterházy bővít, amikor az ördögöt a népies sárkány formájában jeleníti meg. Hasonlóan népies bővítés a jámbor szakács által szombaton Mária tiszteletére felkötött *kötény* is. E IV ≠ N IV; megjegyzendő azonban, hogy Nádasai, aki itt két exemplumot ad elő, a másodikban úgy állítja példás fénybe Sebastianus a Campo jezsuita 1608-ban bekövetkezett halálát, hogy azt Esterházy egy másik művében felhasználhatta. A dicsőítés így hangzik: *Boldogabb vagy te Achillesnél, akinek Homerus volt magasztalója, majd a halál kapujában Mária lesz a te magasztalód!*¹² E V = N V (Szent Arnulf soissons-i püspök

halála). Esterházy általában a *Szettek életét* nevezi meg forrásnak, Nádas megadja a pontos forrásjelzést (Lisiardus Arnulf-életrajzát). Megjegyzendő még, hogy Esterházy első példája, vagyis Szent Ferenc Mária-dicsérete összevethető Nádas XXVII. szombatjának egy passzusával (133. l.). E VI = N VI, két példája kiegészítve *Cesarius*, azaz Caesarius Heisterbacensis egy példázataival.¹³ E VII ≠ N VII (Nádas itt Johannes Clemens pozsonyi polgár rémhistoriáját meséli el, aki halála után majd egy évig kísértetként járkált; a történet szerepel Esterházy előző művében, *A [...] Boldogságos Szűz képei...*-ben, mégpedig a pozsonyi csodálatos kegykép történeténél, 76–77. l.). E VIII ≠ N VIII. E IX = N IX. Az algarvei jámbor varga történetét Nádas sok szójátékkal és allegorikus hasonlatokkal mondja el, Esterházy ezeket elhagyja, a történetet anekdotává kerekíti. (Sajnos kimaradt az elárasztott csizmadiaműhely festői leírása is, a víz színén úszó cipőkkel.) E X = N X. (Azonos az első exemplum, csak hogy Nádasinál nem egy szombaton húst zabáló eretnek fullad meg, hanem egy eretnek nő, és Esterházy utalása Tursellinus művére, illetve az 1592-es franciaországi jezsuita évkönyvre Nádas egy másik exemplumból származik, abból, amelyikben Szalézi Jakabot, az Indiába induló francia jezsuita misszionáriust három kálvinista leszúrja, mert vitatkozott velük a szombati húsevésről. Esterházy második példája, a Discipulustól vett együgyű süketnéma szolgálja története = N XXI.) E XI = N XI (az első exemplum). E XII = N XII (három példázataából a második és harmadik exemplum). Raulinusnál azonban mártírról és nem kongregációs ifjúról van szó, Szent Brigitta látomásából pedig Esterházy elhagyja a Loreto fölött látott lángokat. E XIII ≠ N XIII. E XIV = N XIV. Nádas a kivágott nyelv visszarakásának leírásában jeleskedik, Esterházy inkább a kivágásban. E XV = N XV, de csak egy történet, a krakkói diáké. Nádas teológiai citátumait az őskeresztények szombati áldozásáról Esterházy elhagyja, a történetet lekerekíti. E XVI = N XVI (mindhárom exemplum). Esterházy azonban jelentősen rövidít, elhagyva Nádas finom utalását is Pindarosra, illetve a Pindaros által citált példára, miszerint a legboldogabb sorsválasztás a hirtelen halál. E XVII ≠ N XVII. Figyelemre méltó Esterházynál a 61–62. lapon olvasható toposzgyűjtemény a mulandóságról, mert összevethető a fiatalkori verses *ubi sunt*-katalogussal.¹⁴ E XVIII = N XIII (a Mannus alapján idézett történet a parázna leányról, aki csak szombaton nem enged az ifjak unszolásának), illetve = N XVIII egyetlen exemplumával; érdekes módon ennél Esterházy elhagyja a forrásjelölést, pedig Nádasinál szerepel: Pom. lib. 12. p. ult. c. 4., azaz: Temesvári Pelbárt *Pomeriuma*. E XIX ≠ N XIX, de az alamizsnálkodás témája =

N XX. E XX ≠ N XX. Az utolsó példa viszont = N XXIX. (A rózsafüzér ellen ágáló, hirtelen halált halt protestáns prédikátor. Nádasi, illetve forrása szerint csak halva találják ágyában, Esterházy azonban ördöggel tekerteti ki a nyakát.) E XXI ≠ N XXI. Az első példa viszont = N XXV. A *Bucal* forrásmegjélés Esterházynál föltehetőleg sajtóhiba, minthogy a forrás *Bustus* prédikációja az apáca áhítatos seregélyéről (Nádasinál csak madárka). E XXII = N XXII, de csak az első történet, a veronai létráról. E XXIII ≠ N XXIII. E XXIV = N XXIV (Esterházy első története, vagyis Árpádházi Szent Margit élete és halála). A fejezet elején Esterházy csak annyit ír, hogy jobb most meggyötörni testünket, mint majd a pokolban gyötretetni, Nádasi viszont Szent Ágoston alapján érdekes párhuzamot von a hét világekorszak és a hét napjai között: eszerint az Ádámtól Noéig tartó korszaknak megfelel a *hétfő*, a Noétól Ábrahámig tartónak a *kedd*, Ábrahámától Dávidig a *szerdával* párhuzamosítható, Dávidtól a babiloni fogságból való visszatérésig a *csütörtökkel*, a Megváltó áldozatának napja természetesen a *péntek*, míg a *szombat* megfelel a Jézus utáni világekorszaknak, erre következik majd a *vasárnap*, vagyis a világvége, Jézus második eljövetele, azaz a pihenés napja. A felosztás visszatér majd Esterházy *Trophaeum*ának kronológiájában (N 122–123. 1.). E XXV ≠ N XXV. E XXVI ≠ N XXVI. E XXVII ≠ N XXVII. E XXVIII = N XXIX öt története közül az utolsó hárommal. E XXIX ≠ N XXIX. E XXX ≠ N XXX. E XXXI ≠ N XXXI; Nádasi Ferdinánd portugál királlyal példálózik, Esterházy Szent Lajos francia királlyal. E XXXII ≠ N XXXII. E XXXIII ≠ N XXXIII. Nádasi két példát citál ebben a fejezetben. Az elsőben írásos forrásra nem hivatkozik, nyilván hallomásból tudja. Eszerint Völcesei András, Wesselényi Ferenc gróf alsó-magyarországi főkapitány titkára 1630-ban, midőn urával együtt annak lengyelországi birtokán időzött, szombaton egy folyóban fürdött, amikor is megcsúszott, és elsodorta a víz. Wesselényi kimentette a fuldoklót, az pedig – kálvinista lévén – hálából megfogadta, hogy a következő szombaton kitér eretnekségéből. Ígérete teljesítését azonban addig húzta-halasztotta, amíg a hamvazószerda előtti napokban tánc közben elcsúszott, megserült, ágyba kényszerült. Hiába figyelmeztették, hogy térjen meg, már csak annyit mondott: *Ó jaj! Háromszor is! Jaj nekem, bűnösnek!* Ezután már nem is tért magához és – akik ismerték, mondják – úgy halt meg, *bőgve, mint az ökör*. Esterházy, aki fegyveresen vett részt a Wesselényi-összeesküvés felszámolásában, nyilván nem óhajtotta hajdani nádor-elődjének még a nevét sem idézni. E XXXIV ≠ N XXXIV. (Pedig az első példázat tetszhetett volna Esterházynak, mert abban is van sárkány, pontosabban egy *sárkányka*,

amelyet két bitontói jezsuita talál szombat hajnalban a templomi feszület lábához dobott pénztárcában. Iszonyú pokolbűz közepette elégetik a dracunculust, tanulság: te is égesd el fekete szívedet szombaton! 157. l.) E XXXV ≠ N XXXV. E XXXVI ≠ N XXXVI. E XXXVII ≠ N XXXVII. E XXXVIII ≠ N XXXVIII. (Kár, hogy nem azonos, mert itt Surius alapján azt meséli el Nádasi, hogy Szent Aichardus hajat vágott szombaton. Egy kisördög lapult a sarokban, gondosan összegyűjtötte a lehullott hajat, és jól letolta a szentet, mondván: bezzeg ha őértük, szegény ördögökért is meghalt volna Jézus, ők biztosan nem piszkítanának ilyen hanyagul. A szent magába szállt, vezekelt, mire visszantött a haja. 174–178. l.) E XXXIX ≠ N XXXIX. E XL ≠ N XL. (Nádasi itt Baronius, a nagy egyháztörténeti író halálát idézi föl, akinek ezek voltak utolsó szavai: *Hajahó! Most kell ujjongani és örvendezni! Meghalunk!* 187. l.) E XLI ≠ N XLI. E XLII ≠ N XLII. E XLIII ≠ N XLIII. E XLIV = N XIX. E XLV ≠ N XLV, egybevág azonban, ahogyan Esterházy hangsúlyozza a szombati Mária-imamondás, avagy a Mária-históriák hallgatásának fontosságát, Nádasi LI. fejezetével, amelyből megtudjuk, hogy Rómában néhány éve szokás szombatonként az Il Gesù templomban a Mária-oltár és Szent Ignác sírja között rövid Mária-históriákat mesélni. (N 230. l. Megjegyzendő, hogy Nádasi igen hosszú ideig élt Rómában a Gesù melletti jezsuita rendházban, azután, hogy egy ideig Magyarországon szoros kapcsolatban állott az Esterházy családdal. Tanítványai voltak Gáspár, Mihály, László és Zsigmond. Lászlót magánúton is tanította filozófiára, és éppen Rómából írt hozzá egy levelet, amelyben mintegy megígéri Esterházy Pál jövődő nagyságát.)¹⁵ E XLVI ≠ N XLVI. E XLVII ≠ N XLVII. E XLVIII ≠ N XLVIII. (Nádasi e fejezetben, Portugáliai Szent Erzsébet egy exemplumában megemlíti, hogy a szent anyai nagynénjétől, Magyarországi Szent Erzsébettől örökölte a szombati Mária-kultuszt. 216. l.) E XLIX ≠ N XLIX. (Nádasi itt – forrásmegjelölés nélkül – sok érdekes, a sabbattal kapcsolatos zsidó hiedelmet sorol fel, mint például azt, hogy a purgatóriumban égő lelkek szombaton enyhítő fürdőt vehetnek. 218–222. l.) E L ≠ N L. (Nádasi az egész fejezetet a rendalapító Szent Ignác és utódai kezdetétől fogva máriás lelkületének szenteli. El is nevezi a jezsuiták szombat-szeretétét *ignáci szombatosság*nak.) E LI ≠ N LI. E LII = N XLI. (Szent Miklós legendája. Esterházy megjegyzi a szent püspökről: „kinek az bérmálásban érdemetlen viselem nevét.”)

A kölcsönzéseken, illetve a kölcsönzések elutasításán túl, a fejezetcímek összevetésével megfigyelhetjük, hogy Esterházy, noha nagyjában és egészében megtartotta a Nádasi-féle Szombatok célkitűzését, lényegesen csökkentet-

te a böjtléssel kapcsolatos fejtegetések és exemplumok számát, s jelentősen visszaszorította az alapul vett kiadvány hangsúlyozottan jezsuita, illetve kongregációs beállítottságát. Ez különösen szembetűnik, ha elolvassuk az Esterházy által teljesen mellőzött Nádasi-előszót, vagyis a Püsky János váci püspökhöz intézett ajánló levelet, amely nem csupán a szombati Mária-tisztelet teológiáját adja meg, hanem azt is világosan kimondja, hogy azért választotta Püsky személyét, mert az a bécsi jezsuita kollégium négy egyetemi fakultást egyesítő, Mária mennybemeneteléről elnevezett kongregációjának elnöke (A2^r–A5^v l.). Érdekes az is, hogy Esterházy elhagyta a jámbor olvasóhoz intézett üdvözlöt is, illetve az abban foglalt és VIII. Orbán pápa 1625-ös rendeletére hivatkozó óvást, amely szerint a könyvben olvasható példák csupán emberi tekintély alapján értelmezhetők, kivéve azokat, amelyeket már szentesített az Apostoli Szék (C4^r l.).¹⁶

Esterházy másik fő forrása a korábban már említett Joannes Maior *Magnum Speculum*. E belga jezsuita abba a körbe tartozott, amely a XVII. század elején a douai-i egyetemhez kapcsolódva prédikációs segédletként új és jól kezelhető indexekkel ellátott kiadásban tette közzé a középkor nagy exemplum-gyűjteményeit, így azt az 1480 körül keletkezett, egy névtelen által készített gyűjteményt is, amelyet Esterházy általában csak *példák tüköre* gyanánt emleget.¹⁷ Esterházy ebből merítette a Nádasinál nem szereplő példák legnagyobb részét, de lehet, hogy az összeset; eddigi vizsgálataim huszonnyolcnak a forrását azonosították. Ezek a következők: E II = *Magnum Speculum Exemplorum* (a továbbiakban: M) 548–549. lap; M forrása Joannes Herold, azaz Discipulus, Esterházynál sajtóhiba folytán változhatott rövidítve *Horol.*-ra. A Mária szépségéről szóló példázatot kódexirodalmunk is kedvelte.¹⁸ E III = M 603–604, nem a Mária, hanem a *Mors et mori*, vagyis halál, meghalni címszónál a VIII. exemplum. Sisois (az eredetiben Sisoys) apát történetében Mária eredetileg nem is szerepel, Esterházy építette bele a haldokló sivatagi atya látomásának históriájába. E VII = M 232–233, a *Defuncti*, azaz Halottak címszó XVII. exempluma. E VIII = M 589, a *Misericordia in pauperes* (Szegények iránti irgalom) címszó alatti XV. exemplum; a Szent Ágoston levelében elmesélt történet a hitetlen Gennadius látomásáról, amely meggyőzte őt a lélek halhatatlanságáról, eredetileg semmiféle célzást nem tartalmaz Máriára.¹⁹ E VII = M 703, a *Purgatorium* címszó III. exempluma. Esterházy eltéveszti a másodlagos hivatkozást, ugyanis Maior szerint e történet a jégbe fagyott, purgatóriumot szenvedő lelkekről Petrus de Natalibus művének nem XII., hanem X. fejezetében szerepel. E XVII = M 536–537, a *Beata Maria*

Virgo (a továbbiakban: *B. M. V.*) címszó alatt a XV. exemplum. E XIX = M 59, az *Avaritia*, azaz Fősvénység címszó alatt az V. exemplum. (Esterházy bővebben adja elő a pórul járt uzsorás történetét, aki magával akarta vinni pénzét a túlvilágra, hogy az Örök Bírót is megvesztesse, de az ördögök csúnyán megréfkálták, mert – az eredetiben – a szívébe tömködték a pénzt, Esterházynál a szájába töltik. Lehet, hogy itt forráseltérés is van, mert a *Speculum* Caesariusra hivatkozik, Esterházy pedig Jacobus de Vitriacóra. E XX = M 717–718, a *Rosarium Beati Virginis*, azaz a Szent Szűz rózsafüzére címszó alatti harmadik példa (a gyermekgyilkos anyáról). E XXI = M 723, a *Salutatio Angelica*, vágyis Angyali üdvözet címszó alatti VI. példa (történet a piszkos tányérról). Esterházy átalakítja a másodlagos forrás címét, ugyanis Maior szerint Albertus Castellanus könyvének címe *De miraculis Rosarii B. Mariae Virg.*, nem pedig *Liber de Rosariis B. V.* E XXII = M 563–564, *B. M. V.* címszó, LV. exemplum (Petrus Canisius története). E XXIX = M 547–548, a *B. M. V.* címszó alatti XXXI. exemplum (Jacobus de Voragine története az elszegényedett lovagról, aki az ördögnek ígérte a feleségét). E XXXI = M 719, a *Sanctorum cultus*, vagyis a Szentek tisztelete címszó alatti első példa. Esterházy itt egy Máriával semmilyen kapcsolatot nem tartó történetet használt föl, ugyanis az ideges asszony által megfőzött gyermek maradványait eredetileg nem Mária, hanem Szent Vince domonkos szent sírjánál, az ő érde-meire való tekintettel támasztotta fel Isten a fazékból a kétségbeesett atyának. Sajnos Esterházy azt sem ismeri fel, hogy a forrásként megadott Ugarius, a *Gemma fidei* szerzője nem más, mint a Hugarius, Ugarinus vagy Ungarus Minorita néven közismert Laskai Osvát. E XXXII = M 416, az *Imago*, azaz Képmás címszó alatti III. példa. E XXXIII = M 721, a *Salutatio Angelica* címszónál található első példa. E XXXIV = M 528, a *B. M. V.* címszó alatti V. exemplum (a Máriát festő szerzetesről). E XXXVI = M 560, *B. M. V.* címszó, XLVIII. exemplum. E XXXIX = M 532–534, a *B. M. V.* címszó alatti X. példa (a megtért zsidó lányról). E XL = M 418, *Imago* címszó, VII. exemplum. E XLII = M 399–400, a *Humilitas*, azaz Alázatosság címszó alatti X. és XIII. példa; a sivatagi atyáról szóló két történet eredetijének egyikében sem szerepel Mária. E XLIII = M 562–563, a *B. M. V.* címszó alatti LII. példa. Esterházy másodlagos forrásfeltüntetése sajtóhiba, ugyanis Brodenbachiusnak olvasta Bredembachius nevét. E XLV = M 561, a *B. M. V.* címszó XLIX. exempluma. E XLVII = M 559–560, a *B. M. V.* címszó alatti XLVII. exemplum. Esterházy kölcsönzése itt is nyilvánvaló, ugyanis a *Collector Spec.*-ként rövidített fantomszerző XLVII. exemplumaként adja meg a maga forrását,

holott Maior csak a collectorra utal, szám nélkül, ellenben ő sorolja be XLVII. szám alá a maga címszavába a történetet. E XLVIII = M 552–553, a B. M. V. címszó alatti XL. példázat (a gyalázattól megmentett két szűzleányról). E XLIX = M 553–554, a B. M. V. címszó alatti XLI. exemplum. (A pásztorlányról szóló történet másodlagos forrásmegadását Esterházy eltéveszti, mert XLI. helyett LXI.-et ír. A *Coll. Spec.* szerzőmegjelölés természetesen a Maior által alkalmazottnak felel meg: *Collector speculi huius*, azaz Ezen tükör gyűjtője, utalva ezzel a *Speculum* eredeti anonim kiadójára.) E L = M 549–550, B. M. V. címszó, XXXVI. exemplum. E LI = M 558–559, a B. M. V. címszó XLVI. példázata.

Véleményem szerint a Nádasí, illetve Maior könyve alapján nem azonosított maradék harmincnyolc példázat is vagy Maior valamelyik eldugottabb címszavára vezethető vissza, vagy valami hasonló összefoglaló gyűjteményre; elég kevéssé valószínű, hogy ezeket Esterházy külön-külön szedegette volna össze az általa megjelölt forrásokból. Különösen érdekes, hogy Esterházy feltétlenül szórakoztató szándék is vezette: jó néhány csattanós történetet ugyanis ő alakított át máriássá, hogy bevehesse gyűjteményébe. Közönségének elsősorban anyanyelvű olvasókat, vagyis alacsonyabb rendbe tartozókat és asszonyokat képzelt el. A jezsuita, akadémiai színvonalról leszállva a népies ferences színvonalat tartotta szem előtt. (Az általa emelt boldogasszonyi templom ferences őrei akkoriban adták ki Bécsben, természetesen neki ajánlva, a kegyhelyhez fűződő csodatörténeteket.)²⁰ Ezért talán a *Szűz Mária szombatja* lett Esterházy legnépszerűbb könyve. Ő maga 1701-ben – változatlan formában – újra kinyomattatta, illetve már 1696-ban Nádasdy Mária Magdolna grófnő, Draskovics János özvegye közzétette horvát fordításban Zágrábban.²¹ Új életre támadt a XIX–XX. században: Tóth Károly, Esztergom megyei Ferenc-rendi áldozár átdolgozásában 1858-tól fogva egészen 1935-ig tizenhat kiadásban jelent meg magyarul, öt kiadásban németül, de van ezenkívül szlovák fordításának is három kiadása. Ezt az átdolgozást is kiadták egyszer horvátul, egyszer pedig ruszinul.²² Tóth átdolgozása részben abból állt, hogy modernizálta a helyesírást, részben hozzácsatolta a magyar szentek, valamint – egy idő után – Esterházy életrajzát. Az eredendően is bizonytalan forrásmegjelöléseket tovább rontották, így lett például Benciusból Becius stb. A delfinizálást sem kerülhette el a könyv, hiszen először a Bach-korszakban adták ki, s utána nem változtattak már rajta. Ezért természetesen az Ajánló levélben *Magyar hazánkat* lett az eredeti *szegény utolsó romlásban nyomorgó hazánkat* kifejezésből, de az éles szemű cenzornak még egy jelző kiirtására is

gondja volt: a régi virágzó Magyarországból tehát csak virágzó lett.²³ (Így fizetett Lipót kései utódja a királyhűségért.) Mindenesetre igazat kell adnunk Majsai Mórnak, a tudós mariológusnak, hogy legnagyobbbész Esterházy ezen könyvének érdeméül tudható be a magyarországi Mária-kultusz sokáig tartó példátlan virágzása.²⁴

Wolfgang Brückner nagyszabású tanulmánya felvázolta a német nyelvterület és ezen belül Ausztria barokk kori máriás kisprózájának kiterjedését, műfaji csoportjait, és az irdatlan anyag felderítésével kapcsolatos kutatási feladatokat is megjelölte.²⁵ Eredményeit, elsősorban a nemzetközi neolatin irodalom közössége révén, részben érvényeseknek tarthatjuk a magyar anyagra is, részben viszont előttünk áll az anyag feltérképezésének és elemzésének feladata. Esterházy egyfelől egy viszonylag korszerűnek számító, hiszen csak negyvenhárom évvel korábban megjelent, ráadásul magyar szerzőtől származó latin műből, másfelől egy egész Európában műfaji segédletként használatos példagyűjteményből dolgozott. Nádasai modernebb, elsősorban a jezsuita évkönyvekből származó példáinak egy részét kihagyta és középkori anyaggal helyettesítette, így művének (vendégszövegeinek) archaikusabb színezetet adott, egyúttal, mivel kedvelte a csattanós és kalandos történeteket, a jó halálra felkészítő, a meghalásra összpontosító áhítatossági kézikönyv helyett inkább olvasmányt – és nemcsak épületes, de szórakoztató olvasmányt is – adott közönsége kezébe. Könyve ezért jobban hasonlít a majd száz évvel később írt Faludi-munkára (*Történetek a Szűz Máriáról*) – amely, mint tudjuk, a legutóbbi időkig kéziratban maradt –, mint Nádasai vagy – a Faludinak is egyik forrásául szolgáló – Hevenesi Gábor könyveire, amelyek latinul még a XVIII. században is több kiadást értek meg, de a példázatok epikus vonásait háttérbe szorították az épületes szándék kedvéért.²⁶ Faludi ugyanis szintén a szórakoztatást célozza meg példázatainak kiválogatásával. Ebbe a csoportba sorolható még a XVIII. század végén működött Hajas István veszprémi plébános, aki Hanneberg Godfrid lengyel jezsuita könyvét fordította le *Szűz Mária védelme* címmel. A mű nagyon sikeres lehetett, mert egy névtelen szerző el is lopta, és kiadta Pesten 1797-ben: *Boldogságos Szűz Mária tiszteletének és segítségül hívásának védelmezése* címmel. Hajas még hálás szívvel emlékezik vissza Esterházyra a Szűz Mária-képekről írott munkájára, de néha jelzi a kétséget egyes történetek hihetőségét illetően.²⁷ Az ő könyvével nagyjából véget is ér a régi típusú példázatok Mária kultuszával kapcsolatos összegyűjtése, történt akár a Mária-dogmák védelmezésének eretnekellenes indulatával, akár alig leplezett szórakoztatási céllal. A fordulatot talán a szintén névtelen *Monat*

Mariae című, 1839-ben kiadott német nyelvű könyv magyar fordításából érezhetjük: *A' boldogságos Szűz Mária havi tisztelete* (Bécs, 1844). A május hónap harmincegy napjára beosztott könyv fejezetei úgy épülnek föl, hogy egy elmélkedés után következik az imádság, majd a példa, amely azonban már nem a középkori exemplumok világából van merítve, hanem nagy és hírneves szentek életéből, akiknek Mária-kultusza utat mutathat a híveknek. A jozefinista racionalizálásnak ezzel a termékével vette föl a versenyt Esterháznak vallásos ponyvává vált, Tóth Károly-féle népszerű átdolgozása.

Nincs már arra módunk, hogy Esterházy egyéb, Máriának szentelt műveit is elemezzük. Erre részben már eddig is sort kerítettek, egészen az utolsó műig, az Esterházy által szerkesztett, illetve összeállított és 1711-ban megjelentetett zeneműig (*Harmonia Coelestis*),²⁸ illetve remélhetőleg a jövőben sort fognak még keríteni. Befejezésül azonban tartozunk azzal, hogy megkíséreljünk – ha csak érintőlegesen is – az 1700-ban megjelent nagy fólió, a *Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estorasiae* elemzését.²⁹ A műről annyit mindenki tud, hogy Esterházy Pál genealógiáját tartalmazza, és 171 egész alakos rézmetszeten mutatja be a képzelt és valóságos ősokeket. Azt is tudjuk, hogy a képek egy részének forrása – egyedülálló módon – a Nádasdy-féle *Mausolaeum* fejedelem- és királyábrázolásai, más részüket pedig a herceg egyik udvari festője, egy bizonyos Petrus készítette. Amint azonban már eddig is utaltunk rá: a bukott, se labancnak, se kurucnak nem kellő politikus Mária- és családkultusza egy töről fakad. Szerintünk szépen jelképezi ezt a címlap metszete is, amelynek allegóriájában a Hercules alakjában jelképezett Vitézség (Fortitudo) és a Mars figurájával megjelenített Nemesség (Generositas) őrzik azt a csarnokot, ahol egy angyal a Becsületnek (Honor) ajánlja fel a párnára helyezett Esterházy-koronát, és ahol a Honor majdnem egyértelműen Szűz Mária alakjában jelenik meg, fején Magyarország koronájával. Tudjuk, hogy Esterházy lovas szobrot állíttatott magának a fraknói várban, holott ez a korban csak fejedelmeknek járt ki. Galavics Géza – helyesen – utal a hercegnádor büszkeségére, aki a maga nádori hatalmának teljességét mint vice-rex, alkirály, királyhelyettes képzelte megvalósítani, még ha ez nem sikerülhetett is neki, hiszen a bécsi udvar egyre inkább megnyeste jogköreit.³⁰

Hozzátehetjük azonban, hogy a *Trophaeum* tanúbizonysága szerint a maga és családja származását nem csupán Ádámtól, Noétól stb., közelebről pedig Attilától vezeti le, hanem még közelebről Csabától, akitől egyúttal az Árpád-házi királyokat is származtatja. Így Eurs vezér, aki e fikció szerint a legtovább él a honfoglaló hét vezér közül, a maga idején tulajdonképpen

szuverén uralkodó, emellett a szent királyok unokatestvére. Tőle származik Estoras, akinek anyja ráadásul Decebal unokája, Ida dák királylány – tudjuk, hogy Esterházy kedves, meg nem valósult eszméi közé tartozott Erdély visszacsatolása is.³¹ Estoras sem adta alább, mint Szent István, mert őt is Szent Adalbert kereszteli meg, természetesen Pálnak. Felesége Szeréna, az Aba nemből, hogy még egy királyi nemzetség bekerüljön a családba, aki a keresztességben a Krisztina nevet kapja (tisztelgés az édesanya, Nyáry Krisztina emléke előtt). Eurs maga viszont legfontosabb ősné a nagy Opost tartja, aki egyúttal Attila őse is, és Jézus Krisztus idejében már Scythiában császárkodott. A kötet ezt Bonfini egy szövegével bizonyítja, amelyet a nagyobb nyomtatók kedvéért dőlt betűkkel idéznek is. Kár, hogy Bonfinihez semmi köze. És így jönnek-jönnek az ősök végtelen sorban, egészen a XV. században élt, immár valóságos Benedekig. A kötet külön fejezetben közli azokat az első betűtől az utolsóig koholt királyi okleveleket Szent Lászlótól, Jeruzsálemi Endrétől, Nagy Lajostól, Zsigmondtól, Mátyástól stb., amelyek ezen – egyébként nem létezett – derék ősöknek különböző kiváltságokat adományoznak, illetve az addigiakat megerősítik. Szent László maga – ezen nem létező oklevél tanúsága szerint – rendkívül örvend azon, hogy kedves rokona olyan családból származik, amelyik már Jézus Krisztus idején is vitte valamire. A történet csattanója, hogy Esterházy Pál az egész genealógiai koholmányt belefoglaltatta a császár kancelláriájával a Lipót által adományozott hercegi címhez járó diplomába is, így külön gyönyörűség olvasnunk, hogy Lipót császár is örömet fejezi ki, amiért Megváltónk földi életében Esterházy őse már szittyá császár volt. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy Esterházy jelzi a könyvben foglalt állítások fiktív mivoltát is. Igaz, e jelzést nem könnyű fölfedezni. Részben ugyanis perzsául közli egy epigrammában, amely a könyv végén található egy görög, török és arab epigramma társaságában. Ezeket hozza ugyan latin fordításban is – az orientális eredetik szerzője feltehetőleg az a Joannes Baptista Podesta lovag, aki udvari tanácsosi rangban a keleti nyelvek titkára volt Bécsben –, de a fordítás egy kissé halványabb, mint a perzsa eredeti, amely szerint az Esterházyak dicséretére végtére is semmi nagyobbat ki nem lehet találni, mint azt, amivel ők maguk dicsérik magukat. Vagyis tetteiket. Az említett Podesta írja azt a latin epigrammát is, amelyben új etimológiát ad az Esterházy névnek. Eszerint perzsául a sárkányt *Ezder*nek mondják, magyarul pedig a ház a latin domus megfelelője, tehát a család tulajdonképpen Sárkányházi; ez a sárkány nem egyéb, mint a címerükben látható griff, amely a hazát védelmezi kivont karddal.³² Az öreg herceg

perzsa szófejtéssel is erősített szkíta mítosza feltétlenül összekapcsolható az ifjú gróf rejtelmes verseinek (*Egy csudálatos ének*) ázsiai utalásaival.³³ De ez még nem elég: a teljes genealógia és az oklevelek, valamint a hozzájuk fűzött magyarázatok közlése után Esterházy még hosszan elmélkedik arról is, hogy nem minden családnak van okmányosan bizonyíthatóan ilyen ősi eredete, szadagálnak olyan családok is Magyarországon, amelyek csak két-három ezer évesek, hiszen a hazát ért sok csapás során elhamvadtak a levéltárak, de sebj, hiszen úgylis csak az erénnyel párosult nemesség ér valamit, nem a származás, amely önmagában csak olyan, mint a meszelt koporsó: belül rakva undok-sággal.

A herceg az egyes darabok szerzőit P., illetve PPP(P) monogramokkal rövidítette. A végén feloldja e monogramokat, és megtudjuk, hogy a Paulus Palatinus Princepsen kívül még Petrus piktor, azaz az udvari festő, és Paulus Ritter költő működött közre a kötet létrehozásában.³⁴ Ritter nem egyéb, mint Pavao Vitezović-Ritter horvát nemes, később báró, horvát és latin költő. Míg Esterházy a törökellenes háborúk közepette arról álmodozik, hogy nemcsak Magyarország szabadul fel Erdéllyel együtt, hanem a középkori társországok is, Ritter ezenközben arról ábrándozik – amint ezt több műve és beadványa tükrözi –, hogy hogyan hozzon létre egy nagy szláv birodalmat, amelyben nem csupán az összes délszláv tartomány, hanem még Galícia, Lodoméria, Russzia stb. is egyesülne, természetesen horvát vezetés alatt. Főleg azonban Boszniát kell elfoglalni, mert az Horvátország szíve.³⁵ Ritter terveire a Habsburgok ugyanúgy nem hallgattak, mint ahogyan nem hederítették Esterházyéra sem. Maradt tehát a közös álmodás: Ritter e bérmunka erejéig pánhorvátból átvedlett panszittyává.

Mária a *Trophaeumban* is Pál herceg legfőbb védnöke, hiszen – mint az őt magasztaló elogium mondja – szeptember 8-án született, azaz a Boldogságos Szűz születésnapján. Mária pedig – tehetjük hozzá – letapossa a kígyót.³⁶

Tehát a praemodern kelgyó (bocsánat: sárkány, azaz Ezder) enfarkába harap.³⁷

Jegyzetek

¹ Hasonmás kiadása: Bibliotheca Hungarica Antiqua, XXX, Balassi Kiadó, Bp., 1994. A faksimile szövegét közléteszi KŐSZEGHY Péter. A kísérő tanulmányt írta: KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor és GALAVICS Géza.

² GALAVICS Géza, *A mecénás Esterházy Pál (Vázlat egy pályaképhez)*, Művészettörténeti Értesítő, XXXVII(1988), 3–4. sz., 136–161; vö. Uő, *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*, Bp., 1986, 100 skk.

³ Már a *Mars Hungaricus* 47. fejezetében is a Mária-tisztelet hanyatlásából eredeztette az ország pusztulását és az idegen uralmat, l. ESTERHÁZY Pál, *Mars Hungaricus*, s. a. r. és ford. IVÁNYI Emma, bev. és szerk. HAUSNER Gábor, Bp., 1989, 200, ill. 288 („Zrínyi-Könyvtár”, III).

⁴ KOZMA DE PAPI, Carolus, *Liturgia Sacra Catholica [...]*, Eger, 1861, 293; vö. UNGHVÁRY Antal, *A római egyház liturgiája*, Bp.–Vác, 1934, 27 és SCHROB, K., *Sams-tag*, in *Wetzer und Weste's Kirchenlexikon [...]*, X, Freiburg i. B., 1897, 1683.

⁵ KATONA Lajos, *A kedd asszonya*, in Uő *Irodalmi tanulmányai*, I, Bp., 1912, 345–374.

⁶ BÖLCSKEY Ödön, *Capistranói Szent János és kora*, III, Székesfehérvár, 1924, 141–142.

⁷ RMK III 1696. Teljes címe: *Annus Marianus Per Marianos Sabbathorum, Anno toto currentium Dies Sabbathinis Mariam solide pro felici morte colendi officijs et exemplis Explicatus In Sodalium gratiam, in Dei et Deiparae gloriam, in ultimi agonis nostri solatium sanctum.* – A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban található egy teljes példány; én a budapesti Egyetemi Könyvtár példányát használtam, amelynek csupán címlapja hiányzik. Jelzete: RMK III 304. Nádasi később az *Annus hebdomadarius coelestis* c., nagy gyűjteményes kötetébe is fölvette, ennek jelzete ugyanazon könyvtárban: RMK III 404/a. – Esterházy könyvtárának katalógusából hiányzik, akár csak a teljes teológiai szekció, a mariológia is, lásd: *Catalogus Librorum in Arce, et Bibliotheca Frakno repositum* (MOL, P. szekció). A fénymásolat tanulmányozását Orlovsky Géza kollegiális előzékenységének köszönöm; ő már röviden ismertette, és kiadására készül, vö. ORLOVSZKY Géza, *Esterházy Pál könyvjegyzéke*, in *Zrínyi-dolgozatok*, II, Bp., 1985, 125–126. – Esterházy kölcsönzéseiről beszélve, már BALLAGI Aladár megvédte őt a plágium vádjától, vö. ItK, II(1893), 522–525.

⁸ *Magnum Speculum Exemplorum, ex plusquam octoginta autoribus [...]* Ab Anonymo quodam, qui circiter annum Domini 1480. vixisse deprehenditur, [...] studio R. P. Ioannis MAIORIS [...], 5. kiadás, Douai, 1614. Az Egyetemi Könyvtár példányát használtam, jelzete: 162 851. – Az eredeti gyűjteményről, amelyet Aegydius Aurifaber (†1466), azaz Gilles Goudsmid flamand minoritának tulajdonítanak, illetve a Maiorféle, hét kiadást megért jezsuita újrakiadásáról lásd WELTER, J.-Th., *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge*, Paris–Toulouse, 1927, 386–392. Köszönöm Sarbak Gábor és Madas Edit kollegiális segítségét, hogy lehetővé tették számomra e könyv használatát. A példázatokról vö. V. KOVÁCS Sándor, *Utószó*, in *Gesta Romanorum*, vál. és ford. BORONKAI Iván, Bp., 1965, 251–269.

⁹ TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasi János)*, Bp., 1994. Az exemplum-kiadásokról: 74 skk., az *Annus Marianus*-ról: 136–140. Ezúton is köszönöm a szerző kollegiális segítségét, mert kéziratát elolvashattam, ezenfelül tanácsaival segített a Nádasi-könyvek példányainak feltalálásában.

¹⁰ Lásd VINCENTIUS [...] BELLOVACENSIS [...], *Bibliotheca Mundi. Seu Speculi Majoris [...] tomus quartus, qui Speculum Historiale inscribitur [...]*, Douai, 1624, 586–587. Az OSZK példányát használtam, jelzete: 500.205/IV. Vincent de Beauvais művéről l. WELTER, *i. m.*, 152 skk. Vö. KATONA, Ludwig, *Die Legende von Barlaam und Josaphat in der ungarischen Literatur*, Keleti Szemle, 1900, 76–79.

¹¹ Vö. KEMPIS, Thomas Malleolus a, *Opera omnia*, ed. SOMMALIUS, Henricus, Köln, 1680, II, 74 skk. – A „Liber de illustribus Florentii discipulis” című, kilenc darabból álló életrajzsorozatban található Ketel biográfiája.

¹² „Feliciorem te Achille qui Homerum habuit laudatorem, si in portis mortis MARIAM habueris laudatricem!” NÁDASI, 7. jegyzetben *i. m.*, 15. Vö. a *Trophaeum* végén közölt görög epigrammával, ennek latin fordítása: „Quotquot e Domo Estorasiانا oriundi estis, in Splendore Majorum Vestrorum fulgete semper. Graecorum Heroum consecuti estis Gloriam, in hoc uno infoelices, quod Homerum non habeatis.”

¹³ Heisterbachi Caesarius (C. von Heisterbach) (†1240) cisztercita hitszónok *Dialogus Miraculorum* c. művéről vö. WELTER, *i. m.*, 113 skk. Az Esterházynál található példázatok eredetijére vö. CAESARII HEISTERBACENSIS [...] *Dialogus Miraculorum*, ed. STRANGE, Josephus, Köln–Bonn–Bruxelles, 1851, Cap. XII = E XVII; Cap. XIX = E VI; Cap. XXXIV = E XXV, ez Beatrix, a szerelmes szökött apáca híres története, aki helyett Miasszonyunk őrködött a portán, amíg vissza nem tért a kolostorba; Lope de Vega is feldolgozta; végül Cap. LVIII = E XI.

¹⁴ ESTERHÁZY Pál, *A vilagnak mvlando voltarul*, RMKT XVII/12, s. a. r. Cs. HAVAS Ágnes, Bp., 1987, 502–512. – „Az t hiszem, az egész világirodalomban ez a legnagyobb terjedelmű *ubi sunt* produkció.” LUKÁCSY Sándor, *Ubi sunt (Egy formula rövid életrajza)*, in *Uő, Isten gyertyácskái*, Pécs, 1994, 299. Lírikusként a legjelentősebb magyar barokk költőként mutatja be Esterházyt úttörő tanulmányában ANGYAL, Andreas, *Fürst Paul Eszterházy (1635–1713)*, Südostdeutsche Forschungen, IV(1939), Nr. 2

(August), 339–370 és klny. A herceg Mária-kultuszánál utal a születésnap ünneplésének különlegességére: a szenteknél mindig a halál napját üli meg az Egyház, mert bűnösök voltak, az eredendő bűn értelmében, Mária pedig eredendő bűn nélkül született! *I. m.*, 356 skk.

¹⁵ TŰSKÉS, *i. m.*, 112 idézi Pálról a Lászlóhoz frott levélből: „ad magnum, ut audio, natum.”

¹⁶ A dekrétumról I. TŰSKÉS, *i. m.*, 179.

¹⁷ Vö. BRÜCKNER, Wolfgang, *Elbeszélő egyházi kispróza a barokkban*, in *A megváltott hagyomány. Tanulmányok a XVIII. századról*, szerk. HOPP Lajos–KÜLLÖS Imola–VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 429–477, különösen 450 skk.

¹⁸ Vö. KATONA Lajos, *Mária vakító szépsége*, Ethnographia, 1899, 165; HOLIK Flóris, *Mária vakító szépsége*, ItK, XIX–XX–XXI(1921), 172–173 és általában: HORVÁTH Cyrill, *Codexeink Mária-költészetéhez*, Budapesti Szemle, 82. k. (1895), 426–441.

¹⁹ Vö. S. AURELIJ AUGUSTINI [...] *Epistulae*, rec. et comm. crit. instr. Al. GOLDBACHER, pars III [...], Bécs–Lipcse, 1900, Nr. CLIX, 497–502, a vonatkozó rész: 500–501 (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, 44).

²⁰ A népiességről és a népszerűségről vö. NAGY Béni, *Herceg Esterházy Pál nádor, a ferencesek jótevője* (Klny. az egri Kath. Főgymn. 1902–1903. Értesítőjéből), Eger, 1903, 38–39. – A boldogasszonyi csodatörténetek: *Gratia plena, et super omnes benedicta Virgo Maria Fraukirchensis [...]*, Bécs, 1679.

²¹ A horvát fordítás: RMK II 1872; a II. magyar kiadás: RMK I 1638.

²² A *Boldogságos Szűz Mária szombatja [...]* Az eredeti után kijavítva, 52 szép képpel ellátva, és Sz. Imre és Szt. László életréferásával és csodatetteik megemléztésével bővítve Tóth Károly sz. ferenczi áldozár által. Pesten, 1858. (III. kiadásként!) Az OSZK-ban a következő kiadásokat találtam: V., Pest, 1861; VII., Pest, 1873; XIV., Bp., 1898; XV., Bp., 1902; XVII., Bp., 1909; XVII., átdolgozott, Bp., 1935. A *Samstag von seligsten Jungfrau* kiadásai: Pest, 1858, 1862, 1872, Bp., 1890, 1898. Az új horvát fordítás: *Subota blažene dievice Marie*, Pest, 1859. A ruszin: *Subbota blaženoj prisnoděvy Marii*, Pest, 1859. A szlovák: *Sobota blahoslowenej panny Marie*, Bp., 1896, 1902, 1904. Az első német kiadás szerint a III. (vagyis I. átdolgozott) kiadás nagy sikert aratott a magyar püspöki karban. A XI. kiadásról mint Esterházy írói sikerének jeléről megemlékezik BALLAGI Aladár, *Esterházy Pál litániái*, ItK, II(1893), 178.

²³ Id. III. kiad., VI.

²⁴ MAJSAI Mór, *Szűz Mária tisztelete Magyarországon Szent István királytól napjainkig*, in MAJSAI Mór–SZÉKELY László, *Boldogasszony anyánk*, Bp., 1970, 95 skk.

²⁵ Lásd a 17. jegyzetben idézett írást.

²⁶ Az általam megtalált és sajtó alá rendezett kézirat kiadása: FALUDI Ferenc *Prózai művei*, s. a. r. VÖRÖS Imre, II, Bp., 1991, 737–782 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 8/2); vö. [HEVENESI Gábor,] *Ars bonae mortis seu Quotidianae erga Sanctissimam Mariam Pietas [...]*, Nagyszombat, 1756, az éves kalendáriumi módon felosztott mű „napjainak” felépítése: szentéletrajz – ennek sententiában való összefoglalása – buzdítás ke-

gyességi gyakorlatra a szent példája nyomán – imák – aznapi teendő a Mária-tisztelettel kapcsolatban – záró sententia valamely auctoritástól – Üdvözlégy (pl. szept. 24. Szent Gellért, ahol az első szentencia: „A hit hajnala több fényt árasztott Magyarországra, mint a delelőjén álló Nap”).

²⁷ HAJAS, *i. m.*, 161. „N. Aszszonyunknak Hazánkbeli elébbeni Tsudálatos képeinek helyenként való leírásával jó darab könyvet bé-töltött B[oldog] E[mlékezetű] Hertzeg Eszterházi Pál Országunk Nádor Ispánnya. Bár a' mostaniaknak leírására is találkoznék valaki; kivált ha hasonló érdemü!”; kétségekről: *i. m.*, 153–154. „Ennek a' tuda történetnek a' tudós Magyaroknál bizonyos hitele nintsen; de az, és több bizonytalan történetek, a' Kereszténységnek a' B. Szüz esedezése által történni szokott tsudákról véle születté itéletét kétségesé nem tehetik: a' mint alább bővebben látni.”

²⁸ Új kiadása, tanulmánnyal és apparátussal: ESTERHÁZY Pál, *Harmonia Caelestis* (Second rev. ed.), ed. and introd. by Ágnes SAS, Latin words revised by Balázs DÉRI, Bp., 1993 (Musicalia Danubiana, 10).

²⁹ „Ízléstelenül gyártott” koholmánynak, „a józan ész elleni merényletnek” minősíti a könyvet IPOLYI Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina*, Bp., 1887, 54–57. (A jeles szerző tárgyi botlása, hogy Eurs vezért tartja Estoras fiának, és nem fordítva, mint ahogy a műben olvasható.) „Otromba csalásról” beszél SEMMELWEIS, Karl, *Die gedruckten Werke des Palatins Paul Esterházy (1635–1713)*, klny. a „Burgenländische Heimatblätter”-ből, XXIII(1961), 32–42, különösen 39; a művészettörténészek a kötet rézmetszeivel kapcsolatban a Nádasdy-Mauzóleumra utaltak mint forrásra és ihletőre, így RÓZSA György, *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Bp., 1973, 74–75, illetve feltárták ikonográfiai programjának előzményeit az Esterházy-művekben és a herceg mecénási tevékenységében, így GALAVICS Géza, *i. művek*. Hozzátennök, hogy az ifjú Esterházy Miklós, Pál fia, filozófiai laureálásának tiszteletére kiadott könyv, az *Inscripti Heroum Nomina Flores [...]*, Bécs, 1674 (App. H. 2108) már tartalmazza nagy vonalaiban a *Trophaeum* ősgalériájának fiktív, Eursig visszamenő ősökkel való benépesítését, a címlap-metszet pedig az Esterházyak dicsőség-templomának ikonográfiai lag első megfogalmazása. Bubics Zsigmondra hivatkozva emlegeti KOVÁCS Sándor Iván, *Koboz és virginál*, Békéscsaba, 1990, 85. – Több mint érdekes, hogy TARNÓCZY István jezsuita *Idea Coronata sive Vita S. Stephani. Primi Regis et Apostoli Hungarorum [...]* (Bécs, 1680) c. elogium-gyűjteményének Esterházy Pálhoz intézett ajánlásában nem csupán hivatkozik az Esterházy-féle családfára (*Arbor Gentilitia*), hanem az ebből merített fiktív, az Árpádokkal rokonságban álló ősök alapján egyenesen azt állítja, hogy a Szent István életét tárgyaló, ún. stylus lapidaris elogiumai „tacito nomine”, azaz a név elhallgatásával magáról Esterházyról szólhatnak. A címlap előtti metszet a trónon ülő Szent Istvánt ábrázolja, két testőrrel: egyikük egy magyar vitéz az ország címerével, másikuk Minerva a griffes Esterházy-címerrel.

³⁰ Vö. IVÁNYI Emma, *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713)*, Bp., 1991.

³¹ Vö. IVÁNYI, *i. m.*, 232.

³² Bonfini – épp ellenkezőleg – az antik források megfellebbezhetetlen tekintélyére hivatkozva teljesen elhatárolja magát azoktól, akik a zsidó történelem alapján Magógig vagy Nimródig, illetve Hunorig és Magorig stb. vezetik vissza a szittyák származását, l. BONFINIUS, Antonius, *Rerum Ungaricarum decades*, I, ed. FÖGEL, Iosephus–IVÁNYI, Bela–JUHÁSZ, Ladislaus, Lipsiae, 1936, 39–40 (Dec. I, Lib. II, 10–11) (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum). – Attila nemzedéktáblája Noétól Opossal együtt megtalálható 1660-ban: PETTHÓ Gergely, *Rövid magyar Krónika* (Spangár András kiadása), Kassa, 1753 (Faksimile kiadás, Dharma Kiadó, Bp., 1993), B2^f. – Podesta üdvözlő versének címe: *Esterházy, a Házisárkány* (Draco Domesticus). A kb. észdérnek ejthető perzsa szó tényleg sárkányt jelent.

³³ Az életmű egységét a *Csudálatos énektől a Trophaeumig* joggal hangsúlyozza KOVÁCS Sándor Iván, *i. m.*, 63. – A fiatal gróf egész alakos, kutyás portréja és a *Trophaeum*-béli idős herceg kutyás képe között az ikonográfiai program megfelelését l. GALAVICS Géza, *A mecénás...*, *i. m.*, 154. – A hercegi cím felvételét is sokan rossz szemmel nézték, még a rokonok közül is – minek az egy magyar nádornak? –, talán azt a pletykát is ők terjesztették, hogy Esterházy nem éppen jó halállal halt meg, vadászebe marcangolta halálra – Zrínyi halálának paródiája! –, vö. Gróf ESZTERHÁZY János, *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása [...]*, kézirat gyanánt kiadja Herceg ESZTERHÁZY Miklós, Bp., 1901, 115, 118. – Legújabbban is hangsúlyozták Esterházy egész tevékenységének egységét, sajnos, egységesen telve képzavarral: LOSONCI Miklós, *Arcképvázlat Esterházy Pálról*, Miskolc, 1995. Egy példa: „[...] a barokk könyvtárban már Széchenyi akadémiaja és Lánchídja motoz” (52. l.).

³⁴ A *Trophaeum* szerzőségéről ellentmondó vélekedések olvashatók. Legutóbb pl. SAS Ágnes, 28. jegyzetben *i. m.*, 11 Bezerédy Ádámnak és Jeszenszky Ignácnak tulajdonítja a szövegeket, Ritternek – helyesen – fenntartva az elogiumokat, így a hercegnek csak a zárszó frását hagyta. A valóságban Bezerédy az egyik üdvözlő vers szerzője, Jeszenszky Ignác kilétéről nincs tudomásunk, Jeszenszky Mihály, majd István volt a nádor titkára. A titkár – a kor szokása szerint – nem országos, hanem magánalkalmazott, urának sok, nem hivatalos ügyét is intézte (csokoládé- és pisztrángvásárlás stb.), l. IVÁNYI Emma, *i. m.*, 377 skk. Lehet, hogy a *Trophaeum* összeállításában is segédkezett, főleg a hivatali munkájához hasonló „okleveles” anyagnál, de erről említés nincs; igaz, a korban nem sokra becsülték a titkárokat, például egy levél „Seg-crétáló”-nak nevezi tréfásan a secretariust, l. *Széchenyi Zsigmond itáliai körútja 1699–1700*, s. a. r. ÖTVÖS Péter, Szeged, 1988, 50 (Peregrinatio Hungarorum, 1).

³⁵ Vö. KLAJČ, Vjekoslav, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713)*, Zágráb, 1914, különösen 127 skk. (A monográfus, illetve a Ritter-szakirodalom nem tud a költő részvételéről a *Trophaeum* írásában.) Köszönöm barátomnak, Vujicsics D. Sztojánnak, hogy lehetővé tette nekem e könyv használatát.

800 Ft

Ez a faksimile kiadvány a Ráday Gyűjtemény példánya alapján készült,
az abban rossz minőségű oldalak pedig az Országos Széchényi Könyvtár példányából.

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő Tamás Zsuzsanna

Tördelte Kmety Lóránt

A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte

Felelős vezető László András

A kötetzeti munkákat a Keraban Kft. közreműködésével az Orient Szövetkezet végezte

Megjelent 11,25 (A/5) ív terjedelemben + 2 (A/5) ív melléklet

HU ISSN 0067-8007